

УДК 155.419.3

Бабій Олександр Іванович

аспірант кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0003–1918–0152

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ ІЗ ВИРАЖЕНИМИ ПОКАЗНИКАМИ ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ/НЕБЕЗПЕКИ

Стаття присвячена аналізу емпіричного дослідження особливостей осіб із вираженими показниками особистісної безпеки/небезпеки. Показано, що основним внутрішнім механізмом, який виконує функцію захисту внутрішнього світу особистості від стресових та фруструючих ситуацій та забезпечує особистісну безпеку, виступає психологічний захист, оптимізм та активність, екстернальність-інтернальність особистості.

Ключові слова: особистість, особистісна безпека, локус контролю, екстернальність-інтернальність, оптимізм, активність.

Постановка проблеми. Особистісна безпека є важливою умовою розвитку активності суб'єкта. Завдяки її основним характеристикам — надійності, захищеності, опірності та ін. — особистість розглядається як цілісна, гармонійна система. У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей психологічного захисту, локусу контролю та оптимізму-песимізму осіб із різними ступенями вираженості особистісної безпеки/небезпеки.

Мета статті — аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей особистісної безпеки/небезпеки.

Результати дослідження. Вибірка досліджуваних, що відчують особистісну безпеку, склала 131 особу, вибірка досліджуваних із відчуттям особистісної небезпеки склала 75 осіб.

Одним із внутрішніх механізмів, який виконує функцію захисту внутрішнього світу особистості від стресових та фруструючих ситуацій та забезпечує особистісну безпеку, виступає психологічний захист, тому нами були розглянуті відмінності у застосуванні типу психологічного захисту в групах досліджуваних, які різняться за критерієм особистісної безпеки-небезпеки.

Результати емпіричного дослідження показали, що у досліджуваних груп «особистісна безпека» (ОБ) та «особистісна небезпека» (ОН) виявлено ідентичність у деяких типах та способах психологічного захисту, але їхня кількісна вираженість різна.

Так, в групі ОБ представлено широкий спектр чистих та комбінованих типів психологічного захисту, що свідчить про особливу роль захисних механізмів в процесі становлення особистісної безпеки. В групі ОБ домінує: «реактивне утворення» (Ру) (15,2 %), що забезпечує формування та закріплення соціально схвалюваної поведінки, як спосіб подолання стану тривоги та негативних емоційних переживань; поєднання «заперечення» (З)

та «реактивного утворення» (Ру) (З+Ру) (13,0 %), що забезпечує підміну прийняття оточенням уваги з їх боку, блокування будь-яких негативних аспектів цієї уваги на стадії сприйняття; «заперечення» (З) (10,2 %), яке забезпечує індивіду збереження позитивного самосприйняття та підтримку самооцінки на достатньому рівні.

Інші прояви типів психологічного захисту є комбінованими з провідним впливом «реактивного утворення» (Ру) та «заперечення» (З): З (заперечення)+Пр (проекція)+Ру (реактивне утворення) (4,6 %); З (заперечення)+Зм (заміщення)+Ру (реактивне утворення) (2,8 %); Зм (заміщення)+Ру (реактивне утворення) (1,9 %); З (заперечення)+Зм (заміщення)+І (інтелектуалізація або раціоналізація)+Ру (реактивне утворення) (1,9 %); З (заперечення)+І (інтелектуалізація або раціоналізація)+Ру (реактивне утворення) (0,9 %); З (заперечення)+Пр (проекція)+Зм (заміщення)+Ру (реактивне утворення) (0,9 %).

Саме «реактивне утворення» (Ру) можна вважати найбільш успішним способом психологічного захисту, який може виступати показником взаємодії особистості з оточенням у ситуації суб'єктивної або об'єктивної небезпеки, оскільки воно виконує функцію превентивного відгородження суб'єкта від суб'єктивно або об'єктивно небезпечних для нього сфер та подій життя. На наш погляд, саме ця функція «реактивного утворення» (Ру) знижує ризик можливих асоціальні або інстинктивні прояви суб'єкта із ознаками особистісної безпеки та примушує його шукати інші, соціально допустимі способи їхньої реалізації.

В групі ОН виявлено чисті та змішані типи психологічного захисту вужчі, що свідчить про більшу «відкритість» осіб із ознаками особистісної небезпеки життєвим негараздам та психологічним травмам: З (заперечення)+Ру (реактивне утворення) складає 12,7 %, П (пригнічення)+Ру (реактивне утворення) — 8,5 %; а З (заперечення) — 7,0 %.

Вужчі комбінації успішних способів психологічного захисту в групі ОН підтверджують їх невміння нейтралізувати небезпечні для внутрішнього світу сигнали, високу тривожність. На наш погляд, в групі ОН деструктивну функцію виконує П (пригнічення), оскільки воно створює дисоціацію у різних сферах життєдіяльності, коли фактично здійснюється перебудова мотиваційної структури, одне із значущих уявлень про світ пригнічується, а на етапі формування Над-Я норми і правила інтериоризуються та починають заміщати собою природні імпульси особистості. Досліджувані із розвиненим пригніченням завжди зорієнтовані на зовнішнє схвалення, їм важко діяти за власними спонуканими та розуміннями.

Ця теза підтверджується змішаними видами психологічних захистів в групі ОН: П (пригнічення)+Ру (реактивне утворення) — 8,5 %; З (заперечення)+П (пригнічення)+Пр (проекція)+Ру (реактивне утворення) — 2,8 %; П (пригнічення)+Р (регресія)+Пр (проекція)+І (інтелектуалізація або раціоналізація) — 1,4 %; З (заперечення)+П (пригнічення)+Зм (заміщення)+Ру (реактивне утворення) — 1,4 % тощо.

Отже в групі осіб із ознаками особистісної безпеки виявлено чисті та змішані типи психологічних захистів (реактивне утворення, заперечен-

ня та комбіноване поєднання заперечення і реактивного утворення), що може свідчити про їхню особливу роль в процесі становлення особистісної безпеки. Це створює внутрішньоособистісні умови для: подолання стану тривоги та негативних емоційних переживань, збереження позитивного самосприйняття та підтримки самооцінки на достатньому рівні. Особлива роль в групі осіб із ознаками особистісної безпеки належить реактивному утворенню, яке регулює поведінку особистості в умовах суб'єктивної або об'єктивної небезпеки, блокує асоціальні або імпульсивні дії та спрямовує їх у просоціальне русло.

В групі осіб із ознаками особистісної небезпеки досліджуваних чисті та змішані види психологічного захисту представлені вужче, що може свідчити про їхню «відкритість» негараздам та травмуючим ситуаціям, невміння нейтралізувати небезпечні для внутрішнього світу сигнали та високу тривожність. Особливу деструктивну роль в даній групі виконує пригнічення, яке створює дисоціацію у різних сферах життєдіяльності та перебудовує мотиваційну структуру.

Наступним етапом нашого дослідження була диференціація досліджуваних за критеріями оптимізму та активності. У контексті нашого дослідження ми розуміємо оптимізм як здатність суб'єкта вірити у свої сили мати позитивні очікування від життя і інших людей; а активність як прояв енергійності, життєрадісності та схильності до ризику. Оптимізм як система позитивних стосунків, світосприйняття і світогляду є активною життєвою позицією особистості і важливою складовою особистісної безпеки.

Таблиця 1 ілюструє емпіричні дані щодо домінування песимістичних тенденцій у досліджуваних із ознаками особистісної безпеки та небезпеки. Так, 51,9 % осіб із ознаками особистісної безпеки та 38,7 % із ознаками особистісної небезпеки є активними песимістами. Їм властива активність, яка інколи може набути деструктивного характеру. 13,7 % осіб із ознаками особистісної безпеки та 16,0 % із ознаками особистісної небезпеки є пасивними песимістами, вони характеризуються невірою в свої сили, у важких ситуаціях можуть уникати рішення проблем, мають комплекс жертви.

Таблиця 1

Кількісний розподіл вибірки за критеріями оптимізму й активності (n=206)

Групи досліджуваних	АП	%	ПП	%	АО	%	ПО	%	Невизначені типи	%
З ознаками особистісної безпеки	68	51,9	18	13,7	21	16,1	11	8,4	13	9,9
З ознаками особистісної небезпеки	29	38,7	12	16,0	12	16,0	8,0	10,7	14	18,6

Примітка: АП — активні песимісти, ПП — пасивні песимісти, АО — активні оптимісти, ПО — пасивні оптимісти.

Майже однакова кількість досліджуваних з обох груп (16,1 % з ознаками особистісної безпеки та 10,0 % з ознаками особистісної небезпеки) є активними оптимістами, вірять у свої сили, позитивно налаштовані на

майбутнє, вчиняють активні дії для досягнення бажаних цілей, життєрадісні, легко і стрімко відбивають удари долі, у важких ситуаціях використовують проблемно орієнтовані стратегії подолання стресу.

Пасивні оптимісти представлені у вибірці наступним чином: 8,4 % у групі осіб із ознаками особистісної безпеки та 10,7 % у групі осіб із ознаками особистісної небезпеки. Пасивні оптимісти добродушні, веселі й уміють навіть в поганому знаходити щось добре, але їх відмінною рисою є брак активності; сподівання на випадок, відкладання ухвалення рішень.

Розглянемо прояви інтернальності-екстернальності в досліджуваних групах. Профілі локусу контролю психологічно захищених і незахищених студентів представлено на рисунку 1.

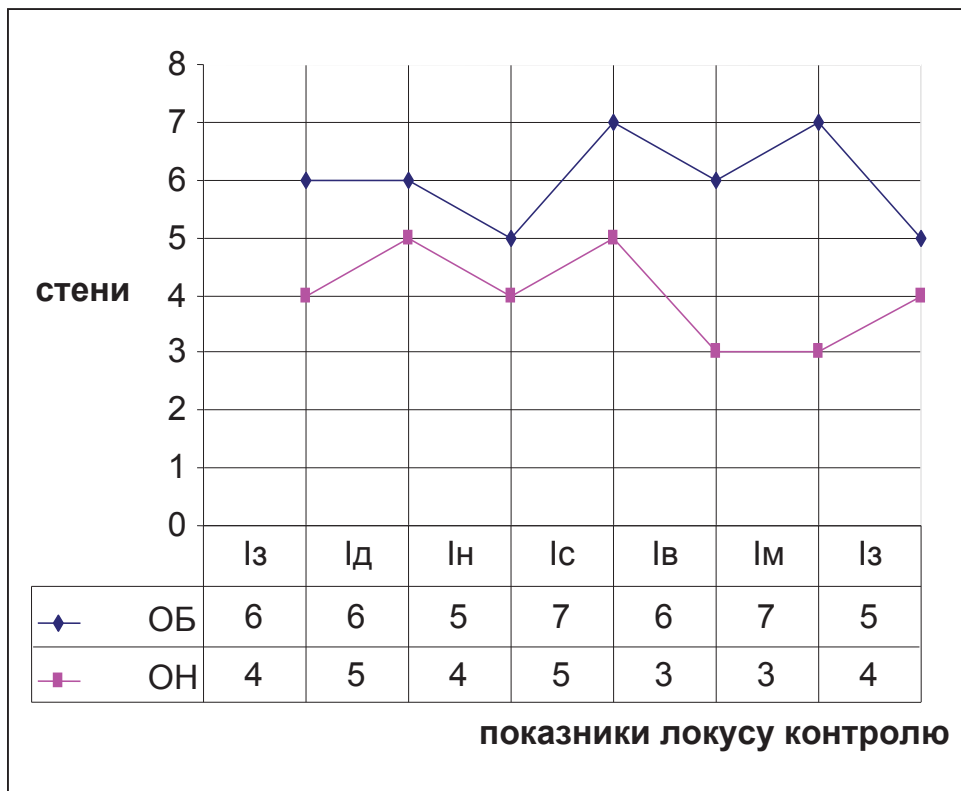

Рис. 1. Профілі локусу контролю досліджуваних за критерієм захищеності-незахищеності

Примітка: ОБ — група осіб із ознаками особистісної безпеки; ОН — група осіб із ознаками особистісної небезпеки; Із — загальна інтернальність, Ід — інтернальність у сфері досягнень, Ін — інтернальність у сфері невдач, Іс — інтернальність у сфері сімейних стосунків, Ів — інтернальність у сфері виробничих стосунків, Ім — інтернальність у сфері міжособистісних стосунків, Із — інтернальність у сфері здоров'я.

Візуальний аналіз профілів дозволяє встановити, що криві розподілу значень за шкалами локусу контролю двох студентських груп знаходяться відносно межі «норми» (5,5 стевів) по різні сторони.

Досліджуваним із ознаками особистісної безпеки за загальним показником інтернальності (Зі) та більшістю шкал притаманний інтернальний тип контролю, досліджуваним із ознаками особистісної небезпеки — екстернальний тип контролю.

Достовірні розбіжності за t -критерієм Стьюдента на рівні ($t > t_a = 0,01$) знайдені за наступними шкалами: Із — загальна інтернальність, Іс — інтернальність у сфері сімейних стосунків, Ів — інтернальність у сфері виробничих стосунків, Ім — інтернальність у сфері міжособистісних стосунків.

Досліджуваних групи із ознаками особистісної безпеки можна характеризувати як таких, що відчувають особистісну відповідальність за те, як складається їхнє життя у цілому, а також у сімейних, міжособистісних і виробничих стосунках, вони простежують зв'язки між своїми діями і значущими для них обставинами життя. Дані досліджувані вважають, що всього доброго вони досягли самі, що вони здатні з успіхом рухатися уперед і досягати життєвих цілей у майбутньому. Вони переконані у своїх діях як важливому чиннику щодо ефективності організації виробничої діяльності, відносин, що складаються у колективі, кар'єри тощо. Високі значення інтернальності в міжособистісних стосунках засвідчують їх можливість контролювати свої неформальні відносини з іншими, викликати симпатію до себе, повагу.

Досліджуваних групи із ознаками особистісної небезпеки характеризують неспроможність приймати відповідальність за ті обставини життя, які є для них значимими. Вони неспроможні контролювати їх і міркують про неможливість втручатися у судьбу так, як вона підкоряється іншим силам, і залежить від випадковості. Цим досліджуваним притаманна екстернальна локалізація контролю у сфері виробничих і міжособистісних стосунків. Така особистість вважає, що негаразди у даних сферах залежать від інших (керівника, колег, близьких, друзів), або є причиною везіння-невезіння, вони неспроможні активно формувати коло особистісного спілкування.

Екстернальна локалізація контролю у сфері невдач допомагає особам із ознаками особистісної небезпеки підтримувати рівень психічного здоров'я. Зняття з себе відповідальності в даному випадку є психотерапевтичним моментом у поясненні того, що від чого залежить. Дійсно, неможливо в житті все контролювати, є такі обставини, що не залежать від самої людини і є результатом дій природи, соціуму, оточуючих і т. п.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, результати емпіричного дослідження довели, що досліджуваних із ознаками особистісної безпеки можна характеризувати як таких, що відчувають особистісну відповідальність за те, як складається їхнє життя у цілому, а також у сімейних, міжособистісних і виробничих стосунках, вони простежують зв'язки між своїми діями і значущими для них обставинами життя. Високі значення інтернальності в міжособистісних стосунках засвідчують можливість психологічно захищеної особистості контролювати свої нефор-

мальні відносини з іншими, викликати до себе симпатію, повагу. Представленість в даній групі широкого спектру чистих та комбінованих типів психологічного захисту свідчить про особливу роль захисних механізмів у процесі становлення особистісної безпеки. Досліджуваних групи із ознаками особистісної небезпеки характеризує неспроможність приймати відповідальність за ті обставини життя, які є для них значимими, контролювати їх. Цим досліджуваним притаманна екстернальна локалізація контролю у сфері виробничих і міжособистісних стосунків. Крім того, в групі осіб із ознаками особистісної небезпеки чисті та змішані види психологічного захисту представлені вужче, що свідчить про їхню «відкритість» травмуючим ситуаціям, невміння нейтралізувати небезпечні для внутрішнього світу сигнали та високу тривожність. Перспективи подальшого розвитку проблеми полягають у створенні факторних моделей осіб із ознаками особистісної безпеки та небезпеки.

Список використаних джерел і літератури

1. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики. М., 1989.
2. Панкратов В. Н. Искусство управлять собой: (практическое руководство). М. : Изд-во Института психотерапии, 2001.

REFERENCES

1. Grimak L. P. Rezervi cheloovocheskoj psihiki [Backlogs of human psyche], 1989. — 465 p.
2. Pankratov V. N. Iskusstvo upravliat soboi [Art to manage itself], 2001. — 187 p.

Бабий Александр Иванович

аспирант кафедры общей психологии и психологии развития личности
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЦ С ВЫРАЖЕННЫМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ ЛИЧНОСТНОЙ ОПАСНОСТИ/БЕЗОПАСНОСТИ

Резюме

Статья посвящена анализу эмпирического исследования особенностей лиц с выраженными признаками личностной безопасности/опасности. Показано, что основными внутренними механизмами, выполняющими функцию ограждения внутреннего мира личности от стрессовых и травмирующих ситуаций и обеспечивающими личностную безопасность, выступают психологическая защита, оптимизм и активность, экстернальность-интернальность личности.

Ключевые слова: личность, личностная безопасность, экстернальность-интернальность, оптимизм, активность

Babiy Alexander

a graduate student of the department of general psychology and psychology of personality Odessa National University I. I. Mechnikov

PSYCHOLOGICAL FEATURES PERSONS WITH SEVERE PERSONALITY SAFETY INDICATORS / HAZARD

Abstract

Personality security is essential for the development of the subject activity. Through its main characteristics — reliability security resilience and others. — A person considered as a complete harmonious system. This article presents the results of empirical research of psychological protection locus of control and optimism-pessimism in patients with different degrees of severity of personal security / insecurity.

The paper analyzes empirical study features of persons with severe indicators of personal security / insecurity. It is shown that the main internal mechanism that serves as a fence inner world of the individual from stressful situations and frustroyuchyh and ensure personal safety psychological protection acts optimism and activity-externality Internal personality.

The results of empirical studies have shown that studied the features of personal security can be characterized as those that feel personal responsibility for how their life is in general and in the family interpersonal relations and production they trace the connections between their actions and meaningful to their life circumstances. Internal High values in interpersonal relationships demonstrates the possibility of psychologically secure identity control their informal relationships with others cause the sympathy and respect. Representation of the group in a wide range of pure and combined types of psychological defense demonstrates the special role of protective mechanisms in the process of personal safety.

Key words: identity, personal safety, externality, internality, optimism, activity

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016